

ՀԱԿՈՒՅԱՆ ՆԱԴԻՆԵ
(ՀՊՄՀ)

ԱՐԱՔԱԿԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄՆԵՐԸ ՀՅՈՒՄԻՍԱՅԻՆ ՀՆԴԿԱՍՏԱՆՈՒՄ.
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴԴՅԱԼՆԵՐ

Հնդկաստանի միջնադարյան պատմության համար կարևոր նշանակություն են ունեցել արաբական նվաճումները: Արաբների նվաճումներն ուղեկցվում էին իսլամի տարածմամբ, ուստի Հյուսիսային Հնդկաստանում ևս ներթափանցմանը զուգահեռ տարածվեց իսլամ: Մահմեդականության տարածումը, առանց այդ էլ բազում կրոնական ուսմունքներով ու հավատալիքներով հարուստ տարածաշրջան, ունեցավ կարևոր պատմական հետևանքներ:

Հոդվածում փորձ է արվում ներկայացնել Հյուսիսային Հնդկաստանում արաբների իրականացրած նվաճումների նախադրյալները, առանձնահատկությունները և նպատակները: Անդրադարձ է կատարվում Հյուսիսային Հնդկաստանում ստեղծված քաղաքական իրադրությանը, որը դիտարկվում է կարևոր նախադրյալ արաբական նվաճումների ու իսլամի տարածման համար:

7-րդ դարում Արաբական թերակղզում ձևավորվեց կրոնական նոր գաղափարախոսություն՝ իսլամ, ինչի շուրջ միավորվեց թերակղզու բնակչությունը՝ ստեղծելով իր պետությունը՝ Արաբական խալիֆայությունը: Արաբները իրականացրեցին ակտիվ նվաճողական քաղաքականություն՝ հյուսիս, արևմուտք և արևելք ուղղություններով: Արևելքում նվաճելով մի շարք տարածքներ՝ նրանք հասան մինչև Չինաստան և Հնդկաստան¹:

Հնդկաստանի քաղաքական պատմության մեջ նոր էջ է բացվում 8-րդ դարի սկզբից՝ կապված արաբական արշավանքների և նրա մի մասի նվաճման հետ: Որոշ ուսումնասիրողներ, վկայակոչելով անտիկ հունա-հռոմեական աղբյուրները, ցույց են տալիս, որ հույները հնագույն ժամանակներից ծանոթ են եղել դեպի Հնդկաստան տանող ճովային ուղուն: Այս երկու տարածաշրջաններն իրար կապված են եղել նաև առևտրական ուղիներով²: Մեկ այլ ուսումնասիրող՝ հնդիկ պատմաբան Բ. Ն. Լունիյան, հիշատակելով Հին կտակարանը, նշում է, որ առևտրա-

¹ Большаков О., История Халифата. Том 2. Эпоха великих завоеваний, 633-656, Москва, 2002, с. 99-116.

² Бонгард-Левин Г. М., Бухарин М. Д., Вигасин А. А., Индия и античный мир, Москва, 2002, с. 7.

կան հարաբերություններ են գոյություն ունեցել Միրիայի ու Հնդկաստանի միջև դեռևս Ք. ա. 1400 թ.: Նա հնագիտական տվյալների հիման վրա նշում է, որ Ք. ա. 8-րդ դարում ծովային ճանապարհով առևտրական հարաբերություններ են հաստատվել Հնդկաստանի ու Միջագետքի, Արաբիայի, Եգիպտոսի միջև³: Հնդկական օվկիանոսի ավազանում միջնադարում շարունակվում էր ակտիվ առևտրային հարաբերություններ, արտահանվում էր ցորեն, բրինձ, գինի, աղ, մեղր, ոսկի, արծաթ, երկաթ և այլն⁴: Փաստորեն Հնդկաստանի հետ առևտրական ու տնտեսական բնույթի հարաբերությունները հաստատվել էին հնագույն ժամանակներից:

Արաբների՝ դեպի Հյուսիսային Հնդկաստանի արևմտյան շրջան (Մինդ), Արաբական ծովով առաջին անհաջող արշավանքից հետո⁵ 710 թ. նախապատրաստվում է նոր ցամաքային արշավանք Քերմանի կառավարիչ Մուհամմադ իբն ալ-Քասիմիի գլխավորությամբ: 711 թ. արաբական մոտ 6 հազարանոց զորախումբը ներխուժում է Մինդ: 712 թ. պաշարվում է նավահանգստային քաղաք Դեբալը, որը երկար կռիվներից հետո, ի վերջո, գրավվում է: Հարուստ քաղաքը թալանվում է, իսկ բնակչությունը՝ մատնվում գերության: Ապա հյուսիսում արաբները գրավում են Նիրուն (Հայդարաբադ): Մինդի կառավարիչ Դահիրը, մնալով միայնակ, ստիպված իր զորքով ամրանում է Ռավար ամրոցում: Մարտում Դահիրը զոհվում է, իսկ պաշտպանները՝ 15 հազար մարդ, մնալով առանց ղեկավարի, հանձնվում են. մի մասը սպանվում է, մեծ մասն էլ գերի է տարվում Մերձավոր Արևելք: Արաբները հասնում են մինչև Մուլտան: Նվաճված բոլոր տարածքները մտնում են Քերմանի կազմի մեջ: Հյուսիսային Հնդկաստանից բերված մեծաքանակ գերիներն օգտագործվում են տնտեսության մեջ, ինչը, թերևս, հանդիսանում է վերոնկարագրված արշավանքների հիմնական և կարևորագույն արդյունքներից⁶:

Հյուսիսային Հնդկաստանում արաբական նվաճումների համար կարևոր էին քաղաքական նախադրյալները, որոնց պայմաններում արաբները ոչ միայն նվաճեցին տարածաշրջանը, այլև ամրապնդեցին իսլամի դիրքերը: Հարկավոր է նշել, որ արաբական նվաճումների շրջանում Հյուսիսային Հնդկաստանը քաղաքականապես մասնատված

³ Луння Б. Н., История Индийской культуры, Москва 1960, с. 224.

⁴ Шумовский Т. А. Арабы и море, Москва 1964., с. 121.

⁵ Malkani K., The Sindh Story, Allied Publishers, 1984, p. 34.

⁶ Босворт К., Мусульманские династии, Москва, 1971, с. 30.

եր: Տվյալ շրջանում Հնդկաստանը բաժանված էր Հյուսիսային Հնդկաստանի, Դեկանի և Հարավային Հնդկաստանի: Սրանք գտնվում էին քաղաքական, տնտեսական և մշակութային զարգացման տարբեր մակարդակներում և մշտապես պայքարի մեջ են եղել՝ գերակայության հասնելու համար: Հյուսիսային Հնդկաստանում ևս չկար միասնականություն: Այն բաժանված էր երեք շրջանի՝ Գանգեսի ստորին հոսանքը (Բիխարա, Բենգալիա), կենտրոնական հովիտը՝ Ջամնա-Գանգեսյան գետամիջյան տարածքները (Ուտտար -Պրադեշ) և արևմտյան՝ Ինդոսի հովիտը (Փենջաբ, Մինդ)⁷: Նշված տարածքներում տարբեր ժամանակաշրջաններում ձևավորվում են պետական կազմավորումներ, որոնք մշտապես պայքարում էին միմյանց դեմ: Այս շրջանում սուր պայքար էր ընթանում Հյուսիսի ու Դեկանի միջև: Այսպես՝ Գաուդայի (Բենգալիա) արքա Շաշանկիին (606-630/637թթ.) գրավեց Օրիսսի (Դեկան) մի մասը: Նրանից հետո էլ Ստիանենշվարայում իշխող Խարշավարդիսանան (Խարշա)՝ 616-646/647 թթ. կարողանում է իր իշխանությունն ամրապնդել Գանգեսի հովտում: Նա նվաճում է Բենգալիան, Օրիսսը, Մալվան և առաջ չի շարժվում, քանի որ 620 թ. Նարբադա գետի մոտ պարտություն է կրում Չոլակներից⁸:

Հյուսիսային Հնդկաստանի նկատմամբ հավակնություններ ունեին տարածաշրջանի մյուս պետությունները, որը ևս նպաստում էր քաղաքական մասնատվածությանը և հեշտացնում նվաճողների մուտքը: Այսպես, Խարշայի մահից հետո Հյուսիսային Հնդկաստանի զգալի մասը հայտնվում է Չինական Տան իշխանության ազդեցության ներքո⁹: Դեռևս 6-րդ դարից Հյուսիսային Հնդկաստան են ներթափանցում ռազմատենչ ցեղեր, որոնք հայտնի են սպիտակ հոներ անունով¹⁰: Նրանք իրենց զինվորներին անվանում էին ռաջպուտներ: Ռաջպուտներն իրենց հիմնական զբաղմունքն էին համարում կովելը, այդ իսկ պատճառով նրանց կլանները մշտապես պատերազմում էին միմյանց հետ և արշավում հնդկական իշխանություններ: Կանաուջից Բենարես ընկած տարածքների վրա Ռաջպուտները ժամանակի ընթացքում ստեղծում են իրենց ֆեոդալական իշխանությունները, որոնցից առավել հզորը

⁷ Алаев Л., Средневековая Индия, Санкт-Петербург 2003, с. 46.

⁸ Антонова К. А., Бонгард-Левин Г. М., Котовский Г. Г., История Индии, Москва, 1973, <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z00000015/st020.shtml>

⁹ Сюань-цзан, Записки о Западных странах [эпохи] Великой Тан, Москва, 2012. с. 138.

¹⁰ Васильев Л. История Востока. Том 1, Москва, 1998, с. 192.

Գուշարա-Պրատիխարների իշխանությունն էր՝ Կանաուջ կենտրոնով:

Քաղաքական նախադրյալներից կարելի է համարել նաև Հնդկաստանում գոյություն ունեցող կաստայական համակարգը¹¹, որի վերին օղակները քաղաքականացված էին՝ համարվելով իշխող վերնախավ: Պատահական չէ, որ արտաքին ուժերի կողմից այս հանգամանքն օգտագործվել է նվաճումների իրականացման և իշխանության ամրապնդման համար: Օրինակ՝ հոների ներթափանցումը Հյուսիսային Հնդկաստան համընկնում է հասարակության կառուցվածքում տեղի ունեցող սոցիալական տեղաշարժերի հետ: Եկվորներն իրենց ներկայացնում էին որպես վեդայական քշատրի կաստայի ներկայացուցիչներ: Սկսվում է տեղի բնակչության հետ միախառնման գործընթացը (ռազմապես եկվորներն ավելի ուժեղ էին և հանդես էին գալիս իշխողի դիրքերից): Այս գործընթացների արդյունքում ձևավորվում է հասարակության նոր խավ (կաստա)՝ ռաջպուտներ: Արաբների իշխանության ամրապնդման և իսլամի տարածման գործում ևս կարևոր դեր է խաղում կաստայական համակարգը: Իսլամը շատ արագ ընդունվում է քաղաքական և ռազմական վերնախավի՝ քշատրիների կողմից: Սրան նպաստում է նաև այն, որ Խալիֆայությունում պետական կառավարման բարձր պաշտոնները տրվում էին մուսուլմաններին, իսկ հնդիկ ավագանին չէր ցանկանում դուրս մնալ կառավարումից և գրկվել իր գրադեցրած դիրքերից:

Քաղաքական ևս մեկ կարևոր նախադրյալ կարող ենք համարել գաղափարական մասնատվածությունը: Քաղաքական տարբեր ուժեր իրենց իշխանության ամրապնդման համար օգտագործում էին տարբեր կրոնական ուսմունքներ, որոնցով հարուստ էր Հնդկաստանը: Խարշան պետության միասնականության ամրապնդման գաղափարական հիմք է ընտրում բուդդայականությունը, որն արաբական նվաճումների շրջանում արդեն զիջել էր իր դիրքերը և աստիճանաբար դուրս էր մղվում: Ռաջպուտներն էլ իրենց ծագումը կապելով առասպելական հերոսների՝ հատկապես Ռամայի անվան հետ, սկսում են առաջ քաշել դասական հինդուիզմը, որը մինչ այդ եկրորդական հիմքերի վրա էր դրված: Արաբներն էլ անմասն չեն մնում այս մոտեցումից, սկսում են իրականացնել իսլամականացման քաղաքականություն: Միաստվա-

¹¹ Դեռևս հնագույն ժամանակներից Հնդկաստանի հասարակությունը հստակորեն շերտավորված էր: Այն բաժանված էր չորս խավերի, որոնք անվանվում էին վառնա (հետագայում կաստա), դրանք էին բրահման, քշատրի, վայշի, շուդրա:

ծական իսլամը թույլ էր տալիս արագ միավորել և համախմբել հասարակության տարբեր խմբերի (Հնդկաստանում կաստաներին) և ստեղծել ումմա: Իսլամի տարածման համար կարևոր գործոն էր արաբների իրականացրած հարկային քաղաքականությունը: Խալիֆայությունում սահմանված էր հատուկ հարկատեսակ՝ ջիզիե, որը գանձվում էր ոչ մուսուլման բնակչությունից¹²: Ոչ մուսուլման հպատակն իսլամ ընդունելով ազատվում էր այս ծանր հարկից:

Որոշ պատմաբաններ արաբների հաջողությունների համար մեղադրում են Ռաջպուտների իշխանությանը, որ ժամանակին օգնություն ցույց չտվեց Մինդին¹³: Հնդիկ պատմաբան և քաղաքագետ Կ. Ռ. Մալկանին, մեջբերելով չինացի ճանապարհորդ Սյուն Ցզանի՝ (Հնդկաստանում ճանապարհորդել է 629-645թթ.)¹⁴ Մինդի մասին թողած հիշատակությունները, նշում է, որ Մինդի բնակչության հիմնական մասը խաղաղասեր բուդդայականներ ու առևտրականներ էին¹⁵, ուստի առաջ է քաշում այն տեսակետը, որ նրանք չեն կովել արաբների դեմ: Նա միաժամանակ ընդգծում է, որ հասարակության ներսում չկար միասնականություն ու համախմբվածություն¹⁶: Հնդիկ հայտնի քաղաքական գործիչ Ջավահարլալ Ներուն կարծիք է հայտնում, որ արաբների հետագա անհաջողությունները պայմանավորված էին նրանով, որ «Հնդկաստանը դեռևս ուժեղ էր, որպեսզի չկարողանար դիմադրել»¹⁷: Թերևս նա նկատի ուներ Ռաջպուտների իշխանությունը, որն այդ ժամանակ միավորված հզոր իշխանություն էր: Պատահական չէր, որ հասնելով Հարավային Փենջաբ՝ Ռաջպուտների իշխանության սահմանին, արաբներեն այլևս չառաջացան: Նման կարծիք է հայտնում նաև հայտնի ռուս արևելագետ Լ. Ս. Վասիլևը¹⁸:

Այսպիսով, 8-րդ դարում Հյուսիսային Հնդկաստանը ֆեոդալական կարգերին հատուկ չունեք մեկ միասնական պետականություն և մասնատված էր մանր իշխանությունների: Բնականոն պատերազմներն այս իշխանությունների միջև, բացի այդ արտաքին ուժերի (Դեկանից

¹² Аву Йусуф Йа'куБ Б. Ибрахим ал-Куфи Китае ал-Харадж (Мусульманское налогообложение). Санкт-Петербург, 2001.

¹³ Синха Н. К., Бензрджи А. Ч., История Индии, Москва, 1954. с. 117; Malkani K., The Sindh story, 1984, p. 38.

¹⁴ Сюань-цзан, նշվ. աշխ., էջ 4:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 312.

¹⁶ Malkani K., նշվ. աշխ., p. 38.

¹⁷ Неру Дж., Открытие Индии, Москва, 1955, с. 252.

¹⁸ Васильев Л., նշվ. աշխ., էջ 193:

Չոլակները, հյուսիս-արևմուտքից՝ ռաջպուտներ) անընդհատ ներխուժումները և պատերազմները Հյուսիսային Հնդկաստանում հանգեցնում են տարածաշրջանի թե՛ ռազմական, և թե՛ տնտեսական առավել թուլացմանը: Բացի քաղաքական մասնատվածությունից, Հյուսիսային Հնդկաստանում խորը հիմքեր ուներ նաև ավանդական հասարակական շերտավորվածությունը, որն արտահայտվում էր կաստաներով: Իր հերթին տարբեր կրոնական ուսմունքների առկայությունն իշխող վերնախավին թույլ էր տալիս այս հանգամանքն օգտագործել իրենց շահերի համար: Նման քաղաքական, հասարակական և կրոնագաղափարախոսական մասնատվածությունն առավելագույնս լավ կերպով օգտագործում են արաբները: Վերջիններս, գրավելով Հյուսիսային Հնդկաստանի մի մասը, սկսում են տեղում վարել իսլամականացման քաղաքականություն: Այս քաղաքականության իրականացումը հետագայում շարունակվում է քաղաքական այլ ուժերի՝ թյուրքերի, մոնղոլների կողմից՝ հանգեցնելով հինդու-իսլամական մշակույթի ձևավորմանը, ավելի ուշ՝ հնդկական երկու պետության առաջացման:

HAKOBYAN NARINE

(ASPU)

THE ARABIC CONQUESTS IN THE NORTHERN INDIA. POLITICAL PRECONDITIONS

In this article we tried to represent the political preconditions which served as a basis for the dissemination of Islam and the conquests of the Arabs in Northern India. A reference is made to the political, social, economic, religious and ideological situations in North India.

In the 8th century in the Northern India did not exist one unified state typical to the feudal system and was fragmented into small authorities. Regular wars between the government and foreign forces and the constant intrusions to Northern India weakened the region militarily and economically. In addition, in the Northern India the segmentation of society had a profound social basis, which was reflected in castes. Arabs used this fragmentation for their benefits. Occupying northern part of India, they started to pursue a policy of Islamization in that place. Later the implementation of this policy continued by Turks and Mongols. As a result, a new "Hindu- Islamic" culture has been formed and a new caste called "Indian Muslim" Ummah. Nowadays Islam has a great role in the region.